МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет фізико-математичної та природничої освіти
Кафедра біології та хімії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь бакалавр

на тему: **ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ»**

Виконав: студент IV курсу, 41 групи
Ренгач Валерій Ігорович
Освітня програма Середня освіта
(Біологія та здоров'я людини. Хімія)
спеціальності 014.05 Середня освіта
(Біологія та здоров'я людини)
Керівник: к. п. н., доц. Люленко С. О.
Рецензент: к. п. н, доц. Скрипник С. В.

Умань – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП…… 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ 7
1.1. Стан розробленості проблеми у психолого-педагогічній та методичній літературі……. 7
1.2. Сутність поняття «безпечна поведінка» та її місце у структурі здоров'язбережувальної компетентності учнів…..
1.3. Особливості формування навичок безпечної поведінки у школярів……. 14
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ……..…… 19
2.1. Педагогічні умови ефективного формування навичок безпечної поведінки школярів…… 24
2.2. Форми, методи та засоби формування навичок безпечної поведінки під час вивчення курсу «Здоров'я, безпека та добробут»…… 26
2.3. Розробка фрагментів уроків та навчальних завдань із формування безпечної поведінки…… 29
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ»
3.1. Організація та методика педагогічного експерименту……... 33
3.2. Констатувальний етап дослідження та його результати……. 36
3.3. Контрольний етап дослідження та його результати …….. 41
ВИСНОВКИ…… 48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 51

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку суспільства проблема формування навичок безпечної поведінки дітей та підлітків набуває особливої актуальності. Стрімке зростання кількості ризиків у повсякденному житті, зокрема побутових, соціальних, інформаційних і екологічних, зумовлює необхідність підготовки учнів до свідомого, відповідального та безпечного способу життя. Сучасні школярі стикаються з широким спектром загроз: від небезпек у цифровому середовищі до ризиків для фізичного та психічного здоров'я, що вимагає формування в них стійких моделей безпечної поведінки.

Особливої значущості ця проблема набуває в контексті реформування освіти відповідно до концепції Нової української школи, яка орієнтує освітній процес на формування ключових компетентностей, серед яких важливе місце посідає здоров'язбережувальна та соціальна компетентності. Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, однією з провідних цілей освітньої галузі «Соціальна і здоров'язбережувальна» є формування в учнів умінь безпечної поведінки, відповідального ставлення до власного здоров'я та життя, а також здатності діяти в умовах потенційної небезпеки.

Значний потенціал для реалізації цих завдань має інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут», зміст якого спрямований на формування у здобувачів освіти цілісного уявлення про здоров'я, безпеку та благополуччя, розвиток навичок самозбереження, критичного мислення та відповідальної поведінки. Однак аналіз педагогічної практики свідчить про недостатній рівень сформованості навичок безпечної поведінки у школярів, що зумовлено як обмеженим використанням ефективних методів навчання, так і недостатньою розробленістю відповідних методик.

Проблема формування безпечної поведінки знайшла відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, однак питання методики формування таких навичок саме у процесі вивчення інтегрованого курсу

«Здоров’я, безпека та добробут» потребує подальшого наукового обґрунтування та практичної перевірки.

Таким чином, актуальність обраної теми зумовлена соціальною значущістю проблеми, потребами сучасної освітньої практики та недостатнім рівнем її методичного забезпечення, що і визначило вибір теми дослідження: «Формування навичок безпечної поведінки школярів під час вивчення інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування навичок безпечної поведінки школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут».

Для досягнення мети і перевірки робочої гіпотези були висунуті наступні завдання:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми формування навичок безпечної поведінки школярів у психолого-педагогічній та методичній літературі.
2. Розкрити сутність поняття «безпечна поведінка», визначити її структуру, компоненти, критерії та рівні сформованості у школярів.
3. Визначити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування навичок безпечної поведінки школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут».
4. Експериментально перевірити ефективність визначених педагогічних умов та проаналізувати динаміку сформованості навичок безпечної поведінки учнів.

Об’єкт дослідження – процес формування навичок безпечної поведінки школярів у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування навичок безпечної поведінки школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут».

Для розв’язання поставлених завдань використано **методи дослідження:**

– **теоретичні:** аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової, психолого-педагогічної і методичної літератури з проблеми дослідження – з метою з’ясування стану її розробленості, уточнення сутності поняття «безпечна поведінка», визначення її структури, компонентів та обґрунтування педагогічних умов її формування;

– **емпіричні:** педагогічне спостереження, анкетування, тестування, бесіди, аналіз результатів навчальної діяльності учнів – для визначення рівнів сформованості навичок безпечної поведінки школярів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) – з метою перевірки ефективності визначених педагогічних умов;

– **методи кількісної та якісної обробки результатів дослідження,** статистичний аналіз результатів дослідження, порівняння, узагальнення та інтерпретація отриманих даних – для визначення динаміки сформованості навичок безпечної поведінки учнів і підтвердження ефективності педагогічних умов.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні та систематизації наукових підходів до формування навичок безпечної поведінки школярів, уточненні сутності поняття «безпечна поведінка», визначенні її структури, компонентів і критеріїв сформованості, а також у теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов їх формування у процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут».

Практичне значення дослідження полягає у визначенні та апробації педагогічних умов формування навичок безпечної поведінки школярів, доборі та систематизації ефективних форм, методів і засобів навчання, розробці фрагментів уроків, навчальних завдань і дидактичних матеріалів, які можуть бути використані вчителями закладів загальної середньої освіти з метою підвищення рівня сформованості навичок безпечної поведінки учнів.

Апробація результатів дослідження. Матеріали кваліфікаційної роботи обговорювалися під час засідань наукового гуртка «Система особистісного становлення майбутнього вчителя біології». Основні результати дослідження відображено в тезах, опублікованих у збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Природничі науки в системі освіти» за темою «Формування навичок безпечної поведінки учнів 7 класу в процесі вивчення інтегрованого курсу «здоров'я, безпека та добробут»

Обсяг та структура кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (40 найменувань). Основний текст роботи викладено на 47 сторінках. Загальний обсяг роботи 54 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ

1.1. Стан розробленості проблеми у психолого-педагогічній та методичній літературі

Проблема формування навичок безпечної поведінки школярів є однією з найбільш актуальних у сучасній психолого-педагогічній науці та освітній практиці. Її значущість зумовлена глибокими трансформаціями сучасного суспільства, що супроводжуються зростанням кількості ризиків і небезпек, з якими стикається підростаюче покоління. До таких ризиків належать як традиційні (побутові травми, дорожньо-транспортні пригоди, пожежі), так і нові виклики, пов’язані з цифровізацією суспільства (кібербулінг, інформаційні загрози, інтернет-залежність), а також специфічні для сучасної України умови воєнного стану (повітряні тривоги, мінна небезпека, психологічні травми).

У зв’язку з цим питання безпеки життєдіяльності, збереження фізичного та психічного здоров’я, формування відповідальної поведінки учнів набувають не лише педагогічного, а й соціального значення. Сучасна школа має забезпечити не лише передачу знань, а й підготовку особистості до безпечної життєдіяльності в умовах невизначеності та ризику.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема безпечної поведінки розглядається в різних аспектах і має міждисциплінарний характер. Її теоретичні засади закладено у працях відомих українських учених. Зокрема, І. Бех обґрунтовує ідею особистісно орієнтованого виховання, в межах якого безпечна поведінка формується як внутрішньо прийнята цінність, що базується на моральних переконаннях особистості [3]. О. Савченко розглядає формування життєво необхідних умінь і навичок як один із пріоритетних напрямів розвитку сучасної школи, підкреслюючи важливість

компетентнісного підходу [32]. В. Кремень акцентує увагу на необхідності формування людини нового типу – відповідальної, здатної до саморозвитку та безпечної взаємодії з навколишнім світом [23].

Проблематика здоров'язбережувальної освіти та культури безпеки особистості розкрита у працях О. Дубасенюк, Л. Сущенко, С. Омельяненко, Н. Башавець, Т. Бойченко, які розглядають безпечну поведінку як складову здорового способу життя та життєвої компетентності особистості. У дослідженнях підкреслюється, що формування культури безпеки має бути системним, цілеспрямованим і здійснюватися протягом усього періоду навчання [1; 7; 15; 27; 35;]

Важливий внесок у розроблення проблеми формування навичок безпечної поведінки зробили дослідники, які вивчають розвиток життєвих навичок учнів. Зокрема, Т. Воронцова, В. Пономаренко, О. Хоменко розглядають концепцію життєвих навичок (life skills education) як основу формування відповідальної поведінки, що передбачає розвиток критичного мислення, уміння приймати рішення, ефективно спілкуватися, протидіяти негативному впливу середовища [10].

У психолого-педагогічних дослідженнях (Н. Білокінь, О. Гнатюк, Л. Кондрашова, О. Киричук) безпечна поведінка трактується як інтегративне утворення особистості, що включає когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісний компоненти. Когнітивний компонент передбачає знання про види небезпек і способи їх уникнення; емоційно-ціннісний – усвідомлення цінності життя і здоров'я, формування відповідального ставлення до власної поведінки; діяльнісний – здатність застосовувати знання на практиці, діяти в конкретних ситуаціях [6; 11; 21; 22;].

Значна увага приділяється методичним аспектам формування безпечної поведінки. У працях сучасних українських методистів (Т. Воронцова, О. Шиян, О. Локшина, Н. Бібік) обґрунтовується необхідність використання інтерактивних технологій навчання, які забезпечують активну участь учнів у навчальному процесі. До таких технологій належать рольові

ігри, моделювання життєвих ситуацій, тренінги, проєктна діяльність, кейс-методи. Вони сприяють формуванню практичних умінь і навичок, що є ключовими для безпечної поведінки [5; 8; 24; 39].

Особливе місце у сучасній освітній практиці займає інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут», який впроваджується в межах Нової української школи. Зміст курсу спрямований на формування в учнів цілісного уявлення про здоров'я, безпеку та благополуччя, розвиток життєвих навичок і відповідальної поведінки. Науковці підкреслюють, що цей курс має значний потенціал для формування навичок безпечної поведінки, оскільки поєднує знання з різних галузей та орієнтований на практичне застосування [26].

Водночас сучасні дослідження звертають увагу на нові аспекти проблеми, зокрема формування цифрової безпеки. У працях, присвячених медіаосвіті та кібербезпеці, наголошується на необхідності формування в учнів навичок безпечної поведінки в інформаційному середовищі: захисту персональних даних, критичного ставлення до інформації, протидії кібербулінгу.

Не менш важливим є питання впливу соціального середовища на формування безпечної поведінки. Дослідники підкреслюють, що ефективність цього процесу значною мірою залежить від взаємодії школи, сім'ї та соціального оточення. Саме в умовах узгодженого впливу цих факторів формується стійка поведінкова модель учня.

Попри значну кількість наукових досліджень, аналіз педагогічної практики свідчить про наявність певних проблем. Зокрема, спостерігається недостатній рівень сформованості навичок безпечної поведінки у школярів, що проявляється у невмінні застосовувати знання на практиці. Часто навчання має формальний характер і не забезпечує формування стійких поведінкових моделей. Крім того, недостатньо уваги приділяється врахуванню вікових та індивідуальних особливостей учнів, а також психологічних аспектів формування безпечної поведінки в умовах підвищеної тривожності.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить, що проблема формування навичок безпечної поведінки школярів є комплексною та багатогранною. Незважаючи на значну кількість досліджень, питання визначення та обґрунтування педагогічних умов формування таких навичок у процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» потребує подальшого наукового опрацювання та експериментальної перевірки, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

1.2. Сутність поняття «безпечна поведінка» та її місце у структурі здоров'язбережувальної компетентності учнів

Перехід сучасної української освіти до компетентнісної парадигми зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до формування в учнів навичок безпеки. У контексті реалізації ідей Нової української школи пріоритетним стає не накопичення знань про небезпеки, а формування здатності особистості діяти свідомо, відповідально та ефективно в різних життєвих ситуаціях. У цьому процесі ключовим виступає поняття «безпечна поведінка», яке розглядається як складний інтегративний феномен [30].

У сучасній науковій думці поняття «безпечна поведінка» не має універсального тлумачення, оскільки розглядається крізь призму різних наукових підходів: психологічного, педагогічного та аксіологічного. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу авторських дефініцій для глибшого розуміння сутності досліджуваного феномену [12].

У межах психологічного підходу основна увага приділяється внутрішнім механізмам регуляції поведінки особистості. Так, І. Котик визначає безпечну поведінку як систему взаємопов'язаних дій і вчинків, спрямованих на підтримання оптимального рівня захищеності суб'єкта в процесі життєдіяльності, підкреслюючи її зв'язок із інстинктом самозбереження. В. Сапожніков акцентує на прогностичному аспекті,

розглядаючи її як форму активності, що передбачає усвідомлення загроз і здатність прогнозувати наслідки власних дій [33]. Т. Березіна доповнює ці підходи аксіологічним виміром, наголошуючи на ролі «смислових установок на безпеку» та ціннісного ставлення до життя.

У педагогічному підході акцент зміщується на процес формування безпечної поведінки в умовах освітнього середовища. І. Бех пов'язує її з духовно-моральним розвитком особистості, трактуючи як внутрішньо вмотивовану діяльність, що ґрунтується на відповідальності перед собою та суспільством [4]. О. Савченко розглядає безпечну поведінку як прояв сформованої культури безпеки, що виявляється у свідомому дотриманні норм і правил та здатності діяти без шкоди для себе й довкілля. Т. Воронцова та В. Пономаренко, у контексті розвитку життєвих навичок, визначають її як результат оволодіння «life skills», які забезпечують ефективну взаємодію особистості з соціальним середовищем і адекватне реагування на ризикові ситуації [32].

Узагальнення наведених підходів дає підстави стверджувати, що безпечна поведінка є не лише дотриманням певних правил, а результатом інтеграції знань, умінь, досвіду діяльності та ціннісних орієнтацій особистості. Вона передбачає здатність розпізнавати різні види небезпек (фізичні, психологічні, соціальні, інформаційні), оцінювати ризики та приймати адекватні рішення щодо їх попередження або мінімізації наслідків [13].

На основі аналізу наукових підходів (зокрема праць І. Беха, О. Савченко, Т. Воронцової, В. Сапожнікова, Н. Білокінь, О. Гнатюк) безпечну поведінку доцільно розглядати як систему взаємопов'язаних компонентів:

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає сформованість ціннісного ставлення до життя і здоров'я, внутрішню установку на безпечну життєдіяльність, відповідальність за власні дії. Саме він визначає готовність особистості дотримуватися безпечних моделей поведінки (за І. Бехом).

Когнітивний компонент охоплює систему знань про різні види небезпек і ризиків, їх ознаки, а також способи запобігання і подолання небезпечних ситуацій (за О. Савченко).

Поведінково-діяльнісний компонент характеризується сформованістю практичних умінь і навичок безпечної поведінки, здатністю діяти в умовах ризику, швидко приймати рішення та застосовувати відповідні алгоритми дій (за Т. Воронцовою).

Рефлексивно-вольовий компонент передбачає здатність до самоконтролю, оцінювання власних дій, прогнозування наслідків та корекції поведінки, а також розвиток вольових якостей, необхідних для подолання небезпек (за В. Сапожніковим).

Взаємодія зазначених компонентів забезпечує цілісність формування безпечної поведінки як особистісної якості учня.

Згідно з Державним стандартом базової середньої освіти, здоров'язбережувальна компетентність належить до ключових і передбачає здатність особистості зберігати та зміцнювати фізичне, психічне і соціальне здоров'я, а також забезпечувати безпеку власної життєдіяльності та оточення [14].

У цьому контексті безпечна поведінка займає центральне місце та виступає як діяльнісний прояв зазначеної компетентності. Якщо здоров'язбережувальна компетентність є інтегративною характеристикою особистості, то безпечна поведінка – це її практична реалізація в конкретних життєвих ситуаціях.

Зв'язок між безпечною поведінкою та здоров'язбережувальною компетентністю реалізується через низку взаємопов'язаних аспектів. Насамперед йдеться про суб'єктність учня, який виступає активним учасником процесу забезпечення власної безпеки, здатним самостійно приймати рішення та нести відповідальність за їх наслідки. Важливим є також інтегрований характер формування безпечної поведінки, що здійснюється на міжпредметній основі, зокрема в межах інтегрованого курсу

«Здоров’я, безпека та добробут», який поєднує різні види безпеки – соціальну, екологічну, цифрову та інші. Окрім цього, ключову роль відіграє орієнтація на розвиток життєвих навичок (life skills), таких як критичне мислення, емоційний інтелект, комунікативні вміння та здатність протидіяти соціальному тиску, що становлять основу для прийняття безпечних рішень у різних життєвих ситуаціях. Водночас безпечна поведінка передбачає формування соціальної відповідальності, яка виявляється не лише у прагненні захистити себе, а й у готовності дбати про безпеку інших людей.

У Новій українській школі акцент зміщується з передачі знань про небезпеки на формування готовності учнів до безпечної життєдіяльності. Це передбачає використання діяльнісних, інтерактивних та практико-орієнтованих методів навчання (моделювання ситуацій, кейс-методи, рольові ігри, тренінги), що забезпечують формування досвіду безпечної поведінки [31].

Інтегрований курс «Здоров’я, безпека та добробут» виступає основним освітнім середовищем для формування цієї якості, оскільки забезпечує:

- цілісне розуміння безпеки як життєвої цінності;
- формування умінь аналізувати ризики;
- відпрацювання алгоритмів дій у небезпечних ситуаціях;
- розвиток відповідального ставлення до власного здоров’я та безпеки інших [19].

Отже, аналіз наукових підходів свідчить, що безпечна поведінка є складним багатокомпонентним утворенням, яке поєднує знання, цінності, життєві навички та особистісний досвід. Вона формується на основі ціннісних орієнтацій (І. Бех), прогностичних умінь (В. Сапожніков) та життєвих навичок (Т. Воронцова) і виступає ключовим компонентом здоров’язбережувальної компетентності. Саме через безпечну поведінку забезпечується перехід від теоретичних знань до практичної життєдіяльності учня в умовах сучасних викликів.

1.3. Особливості формування навичок безпечної поведінки у школярів

Формування навичок безпечної поведінки є складним, динамічним і багаторівневим процесом, який не має лінійного характеру та визначається сукупністю психологічних, педагогічних і соціальних чинників. Його ефективність безпосередньо залежить від урахування вікових психофізіологічних особливостей учнів, специфіки розвитку їхньої мотиваційної сфери, а також впливу освітнього середовища та соціального оточення. У сучасних умовах цей процес набуває особливої актуальності у зв'язку з розширенням спектра ризиків, з якими стикаються школярі.

Проблеми вікового розвитку особистості та формування поведінкових моделей досліджували українські науковці, зокрема Г. Костюк, М. Заброцький, І. Ушакова, З. Карпенко та ін. Їхні праці з вікової та педагогічної психології доводять, що психічний розвиток дитини має поетапний характер, а кожному віковому періоду притаманні специфічні особливості сприйняття ризиків і небезпек [17; 20; 37].

Зокрема, Г. Костюк підкреслював, що розвиток особистості відбувається у взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників – спадковості, середовища та виховання, що визначає характер поведінки дитини в різних життєвих ситуаціях. Сучасні українські дослідники вікової психології також наголошують на тому, що ефективне формування поведінкових моделей можливе лише з урахуванням закономірностей психічного розвитку та соціалізації особистості .

У молодшому шкільному віці (6–10 років) діти характеризуються високим рівнем довіри до дорослих, емоційною чутливістю та схильністю до наслідування. У цей період провідною є конкретно-образна форма мислення, тому засвоєння норм безпечної поведінки відбувається через чіткі правила,

повторення та ігрову діяльність. Саме через практичні дії та моделювання ситуацій формується первинний досвід безпечної поведінки.

Середній шкільний вік (11–15 років) є критичним етапом у становленні поведінкових моделей. Підлітки прагнуть самостійності, орієнтуються на групу однолітків і часто демонструють схильність до ризику як способу самоствердження. У цей період, як зазначають українські психологи, відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості та формування ціннісних орієнтацій. Саме тому просте інформування про небезпеки є недостатнім – необхідно розвивати критичне мислення, уміння аналізувати ситуації та приймати відповідальні рішення.

У старшому шкільному віці (16–17 років) формується здатність до рефлексії, прогнозування та усвідомленого вибору поведінкових стратегій. Старшокласники можуть оцінювати ризики, співвідносити їх із власними життєвими цілями та приймати рішення на основі сформованих цінностей. У цьому віці особливого значення набуває внутрішня мотивація до безпечної поведінки та відповідальність за власні дії.

Мотиваційні чинники та поведінкові реакції учнів

Формування навичок безпечної поведінки нерозривно пов’язане з мотиваційною сферою особистості. У цьому контексті доцільно виокремити два основні типи мотивації: унікальну та конструктивну. Унікальна мотивація ґрунтується на страху перед негативними наслідками (покаранням, болем, небезпекою) і має, як правило, короткочасний ефект. Натомість конструктивна мотивація базується на усвідомленні цінності власного життя і здоров’я, формуванні відповідального ставлення до себе та оточення і є стратегічною метою освітнього процесу.

Поведінкові реакції учнів у ситуаціях ризику залежать також від індивідуально-психологічних особливостей, зокрема типу темпераменту, рівня тривожності, попереднього досвіду та сформованості життєвих навичок. У кризових умовах дитина може демонструвати різні реакції – від паніки до ступору. Завдання педагога полягає в тому, щоб трансформувати ці

стихійні реакції у чіткі, алгоритмізовані дії. Це досягається шляхом систематичного тренування, моделювання небезпечних ситуацій та формування стійких поведінкових патернів, які переводять знання з рівня декларативного на рівень автоматизованого.

Важливим педагогічним інструментом у цьому процесі є створення «ситуації успіху», яка сприяє підвищенню впевненості учнів у власних можливостях та формуванню позитивної мотивації до дотримання безпечної поведінки.

Роль освітнього середовища та соціального оточення

Формування безпечної поведінки відбувається у взаємодії з навколишнім середовищем, яке виступає потужним чинником впливу на особистість. Сучасні дослідження (зокрема В. Пономаренка) дозволяють виокремити кілька рівнів цього впливу.

Фізичне середовище закладу освіти має бути організоване таким чином, щоб саме по собі сприяти формуванню безпечної поведінки. Наявність укриттів, зрозумілої навігації, інформаційних знаків, зон безпеки створює умови для практичного засвоєння норм безпеки.

Психологічне середовище характеризується атмосферою довіри, підтримки та емоційної безпеки. У разі, якщо учень відчуває страх, тривогу або загрозу (наприклад, через булінг), його здатність адекватно реагувати на небезпечні ситуації значно знижується.

Соціальне середовище, зокрема поведінка дорослих (учителів, батьків), відіграє визначальну роль через феномен «прихованої програми» (hidden curriculum). Особистий приклад є одним із найефективніших засобів формування поведінкових моделей: якщо дорослі ігнорують правила безпеки, це нівелює вплив теоретичного навчання.

Специфіка формування безпечної поведінки в умовах сучасних викликів

Особливістю сучасного етапу є необхідність формування безпечної поведінки одночасно у двох взаємопов’язаних площинах – фізичній та

цифровій. «Цифрова природність» сучасних школярів зумовлює потребу розвитку навичок інформаційної та медіабезпеки, зокрема здатності розпізнавати маніпуляції, протидіяти кібербулінгу, безпечно взаємодіяти в онлайн-середовищі.

В умовах воєнного стану актуалізується також проблема формування навичок безпечної поведінки в екстремальних ситуаціях (повітряні тривоги, обстріли, мінна небезпека). У цьому контексті важливим є розвиток психологічної стійкості (резильєнтності) як здатності особистості адаптуватися до стресових умов і відновлюватися після них. Водночас педагогічний вплив має бути виваженим, щоб уникнути ретравматизації учнів, поєднуючи інформування з психологічною підтримкою.

Отже, формування навичок безпечної поведінки є складним і багатовимірним процесом, що визначається віковими особливостями розвитку учнів, рівнем їхньої мотивації та впливом освітнього середовища. Для молодшого шкільного віку ефективними є ігрові методи та алгоритмізація дій; для підлітків – розвиток критичного мислення, дискусії та аналіз ситуацій; для старшокласників – формування ціннісних орієнтацій і усвідомленого вибору. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє освітнє середовище, яке має забезпечувати не лише передачу знань, а й формування культури безпеки як невід’ємної складової способу життя особистості.

У результаті теоретичного аналізу проблеми формування навичок безпечної поведінки школярів встановлено, що вона є актуальною та багатогранною, зумовленою сучасними соціальними викликами, зокрема зростанням кількості ризиків у повсякденному житті, цифровому середовищі та умовах воєнного стану. Це визначає необхідність підготовки учнів до безпечної життєдіяльності як одного з пріоритетних завдань сучасної освіти.

З’ясовано, що проблема безпечної поведінки має міждисциплінарний характер і розглядається в межах психологічного, педагогічного та аксіологічного підходів. У науковій літературі безпечна поведінка трактується як інтегративне утворення особистості, що поєднує знання,

уміння, досвід діяльності та ціннісні орієнтації, спрямовані на збереження життя і здоров'я. Узагальнення наукових підходів дозволило визначити її структуру, яка включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, поведінково-діяльнісний та рефлексивно-вольовий компоненти.

Доведено, що безпечна поведінка є ключовим складником здоров'язбережувальної компетентності учнів і виступає її практичним проявом. У контексті Нової української школи вона розглядається як результат сформованості життєвих навичок, що забезпечують здатність особистості діяти відповідально та ефективно в умовах ризику.

Встановлено, що процес формування навичок безпечної поведінки має вікову специфіку. Для молодшого шкільного віку характерним є засвоєння правил через наслідування та ігрову діяльність; для підліткового – розвиток критичного мислення та здатності до самостійного прийняття рішень; для старшого шкільного віку – формування ціннісних орієнтацій і усвідомленого вибору поведінкових стратегій. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від сформованості мотивації, індивідуально-психологічних особливостей учнів та їхнього попереднього досвіду.

Обґрунтовано, що важливу роль у формуванні безпечної поведінки відіграє освітнє середовище, яке включає фізичний, психологічний і соціальний компоненти. Особистий приклад дорослих, атмосфера довіри та організація безпечного простору виступають визначальними чинниками формування відповідних поведінкових моделей.

Окрему увагу приділено сучасним умовам, у яких здійснюється формування навичок безпечної поведінки. Зокрема, встановлено необхідність поєднання формування безпеки у фізичному та цифровому середовищах, а також розвитку психологічної стійкості учнів в умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

2.1. Педагогічні умови ефективного формування навичок безпечної поведінки школярів

Ефективність формування навичок безпечної поведінки школярів значною мірою залежить від створення відповідних педагогічних умов, які забезпечують цілеспрямований, системний і практико-орієнтований характер освітнього процесу. У сучасній педагогічній науці педагогічні умови розглядаються як сукупність об’єктивних можливостей змісту, методів, прийомів та форм навчання, а також матеріально-просторового середовища, що в сукупності забезпечують досягнення поставленої мети.

З урахуванням теоретичних положень, обґрунтованих у першому розділі, а також специфіки формування безпечної поведінки як складної інтегративної якості особистості, ми виокремлюємо та деталізуємо наступні педагогічні умови:

1. Впровадження ситуаційного та контекстного навчання через кейс-метод. Ця умова передбачає перехід від репродуктивного вивчення правил («знати що») до аналізу реальних або змодельованих життєвих сценаріїв («знати як і чому»). Кейс-метод дозволяє учням зануритися в умови невизначеності, характерні для реальних небезпек. Ефективність умови посилюється, якщо кейси мають «відкритий фінал», що стимулює критичне мислення. У поєднанні з контекстним навчанням, безпека вивчається не як абстракція, а як набір інструментів для розв'язання актуальних проблем: від алгоритмів дій під час повітряної тривоги до розпізнавання прихованих загроз у соціальних мережах (кібершахрайство, фішинг).

2. Використання інтерактивних та ігрових технологій для формування діяльнісного досвіду. Оскільки навичка за своєю суттю є автоматизованою дією, її формування неможливе без багаторазового практичного відпрацювання. Інтерактивні методи (рольові ігри, симуляції, тренінги) створюють «безпечний простір для помилок». У процесі рольового моделювання учні відпрацьовують не лише фізичні дії (евакуація, надання допомоги), а й мовленнєві модулі (як відмовити під тиском групи, як викликати екстрені служби). Особливу увагу варто приділити гейміфікації – використанню квестів та інтерактивних платформ, що підвищує емоційне залучення учнів, особливо в середній школі.

3. Формування стійкої внутрішньої мотивації на основі аксіологічного підходу. Навички безпеки часто ігноруються учнями (особливо підлітками) через відчуття «власної невразливості». Тому педагогічною умовою є трансформація зовнішніх вимог («вчитель наказав») у внутрішні переконання («я ціную своє життя»). Це досягається через:

- використання методів сторітелінгу (аналіз реальних історій);
- проблемні дискусії про наслідки ризикованої поведінки;
- створення «ситуації успіху», де учень отримує позитивне підкріплення за правильно прийняте безпекове рішення, що формує впевненість у власній спроможності контролювати ситуацію [38].

4. Створення цілісного безпечного освітнього середовища (фізичного та психологічного). Сучасне освітнє середовище має виконувати як навчальну, так і своєрідну «терапевтичну» функції, забезпечуючи не лише засвоєння знань і формування практичних умінь, а й підтримку психологічного благополуччя учнів. У цьому контексті важливу роль відіграє його комплексна організація, що охоплює фізичний і психологічний компоненти. Фізичний компонент передбачає створення безпечного та інформативного простору, зокрема облаштування спеціалізованих «Класів безпеки», використання інформаційної навігації (стендів, схем, розмітки), які сприяють візуалізації алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях і полегшують

їх засвоєння. Водночас не менш значущим є психологічний компонент, що характеризується формуванням атмосфери емоційної безпеки, довіри та розвитку резильєнтності учнів. В умовах воєнного стану ця складова набуває особливої ваги, оскільки педагог має не лише навчати правилам безпеки, а й володіти навичками психологічної підтримки, щоб освітній процес не провокував тривожність чи страх, а навпаки – сприяв зниженню рівня напруги через усвідомлення учнями чітких і зрозумілих алгоритмів дій у небезпечних ситуаціях.

5. Забезпечення міжпредметної інтеграції та наступності навчання. Формування навичок безпечної поведінки не повинно обмежуватися лише уроками інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут», оскільки безпека життєдіяльності є комплексним явищем, що охоплює різні сфери життя людини. Реалізація цієї педагогічної умови передбачає інтеграцію безпекової тематики в зміст різних освітніх галузей, що забезпечує цілісне сприйняття учнями понять ризику, відповідальності та безпечної поведінки.

Міжпредметна інтеграція сприяє не лише закріпленню знань, а й перенесенню їх у нові ситуації, що є важливим для формування практичних умінь. Так, на уроках фізики учні можуть розраховувати гальмівний шлях транспортного засобу, усвідомлюючи значення швидкості та часу реакції для запобігання дорожньо-транспортним пригодам; на уроках біології – аналізувати фізіологічні наслідки стресу або вплив шкідливих звичок на організм; на уроках інформатики – опановувати правила безпечної поведінки в цифровому середовищі, зокрема захист персональних даних і протидію кіберзагрозам; на уроках літератури – досліджувати психологічні особливості поведінки персонажів, зокрема маніпулятивні стратегії та способи протидії соціальному тиску. Водночас на уроках географії та природничих дисциплін доцільно розглядати природні ризики та екологічну безпеку, що формує в учнів відповідальне ставлення до довкілля [40].

Важливим аспектом є також реалізація принципу наступності навчання, який передбачає поступове ускладнення змісту й методів

формування безпечної поведінки відповідно до вікових особливостей учнів. У початковій школі акцент робиться на засвоєнні елементарних правил безпеки та формуванні первинних поведінкових навичок через ігрову діяльність і наслідування. У 5–6 класах відбувається розширення знань про види небезпек і формування базових алгоритмів дій у типових ситуаціях. На рівні 7–9 класів акцент зміщується на розвиток критичного мислення, аналіз ризиків, прогнозування наслідків і прийняття самостійних рішень у складних життєвих ситуаціях.

Таким чином, міжпредметна інтеграція та наступність забезпечують системність і безперервність формування навичок безпечної поведінки, сприяють їх закріпленню та перенесенню у практичну діяльність, що є необхідною умовою підготовки учнів до безпечної життєдіяльності в сучасному суспільстві.

6. Налагодження партнерської взаємодії з батьками та представниками громадських служб. Ефективність формування навичок безпечної поведінки значною мірою залежить від узгодженості впливів усіх суб’єктів виховання – школи, сім’ї та соціального оточення. Досвід освітньої практики свідчить, що навіть якісно сформовані в шкільному середовищі моделі безпечної поведінки можуть нівелюватися або втрачати стійкість у разі їх невідповідності поведінковим установкам, які дитина спостерігає в сім’ї. Саме тому важливою педагогічною умовою є налагодження партнерської взаємодії з батьками як активними учасниками освітнього процесу.

Залучення батьків до формування культури безпечної поведінки може здійснюватися через різні форми роботи: проведення батьківських зборів тематичного спрямування, тренінгів, консультацій, спільних освітніх проєктів, практичних занять та інформаційних брифінгів. Такі заходи сприяють підвищенню обізнаності дорослих щодо сучасних ризиків (зокрема цифрових, соціальних, воєнних), формують єдині підходи до виховання безпечної поведінки та забезпечують узгодженість вимог до дитини в школі

та вдома. Особливо ефективним є використання практико-орієнтованих форм взаємодії, коли батьки разом із дітьми беруть участь у моделюванні життєвих ситуацій, відпрацюванні алгоритмів дій у надзвичайних умовах, обговоренні можливих ризиків.

Важливою складовою цієї педагогічної умови є також співпраця із представниками громадських служб і фахівцями-практиками. Залучення до освітнього процесу працівників ДСНС, Національної поліції, медичних працівників, психологів, волонтерів дозволяє надати навчальному матеріалу практичної спрямованості та підвищити рівень довіри учнів до отриманої інформації. Фахівці можуть проводити майстер-класи, демонстрації, навчальні евакуації, тренінги з домедичної допомоги, заняття з мінної безпеки та поведінки в надзвичайних ситуаціях. Така взаємодія забезпечує безпосередній контакт учнів із професійним досвідом, сприяє формуванню реалістичного уявлення про небезпеки та способи їх подолання.

Крім того, партнерство з громадськими організаціями та місцевими громадами розширює освітній простір, сприяє впровадженню соціально значущих проєктів (акції з безпеки, інформаційні кампанії, волонтерські ініціативи), що формують у школярів активну громадянську позицію та відповідальність за власну і колективну безпеку.

Таким чином, налагодження системної взаємодії між школою, сім’єю та соціальними інституціями забезпечує єдність виховних впливів, підвищує ефективність формування навичок безпечної поведінки та сприяє їх закріпленню як стійкої особистісної якості учня.

Варто зазначити, що ефективність зазначених умов залежить від їх комплексної реалізації. Система цих умов утворює методичний каркас, який дозволяє перетворити теоретичні знання учня на стійкий поведінковий стереотип.

Отже, визначені педагогічні умови – від ситуаційного моделювання до партнерства з батьками – створюють необхідне підґрунтя для розроблення цілісної методики. Їх впровадження забезпечує перехід від «педагогіки

знань» до «педагогіки дії», що є ключовим викликом для сучасної української освіти в контексті формування життєвої компетентності школярів.

2.2. Форми, методи та засоби формування навичок безпечної поведінки під час вивчення курсу «Здоров'я, безпека та добробут»

Формування навичок безпечної поведінки учнів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» передбачає використання таких форм, методів і засобів навчання, які забезпечують не лише засвоєння теоретичних знань, а й набуття практичного досвіду дій у різних життєвих ситуаціях. Відповідно до компетентнісного підходу Нової української школи, пріоритет надається діяльнісним, інтерактивним та практико-орієнтованим методам, що сприяють формуванню в учнів умінь аналізувати ризики, приймати рішення та діяти безпечно.

Як було обґрунтовано у попередніх підрозділах, найбільш ефективним є формування навичок безпечної поведінки в учнів підліткового віку, зокрема 7 класу, де відбувається перехід від засвоєння правил до свідомого вибору поведінкових стратегій. Саме тому методика має базуватися на таких формах організації навчання, які активізують пізнавальну діяльність учнів, забезпечують їх включення у процес моделювання реальних ситуацій та сприяють розвитку життєвих навичок.

Форми організації навчання. У процесі формування навичок безпечної поведінки учнів 7 класу доцільно використовувати різноманітні форми організації навчальної діяльності, серед яких провідне місце займають групова, парна та індивідуальна робота. Групові форми сприяють розвитку комунікативних умінь, формуванню навичок співпраці та колективного прийняття рішень у ситуаціях ризику. Наприклад, під час вивчення теми «Безпека в населеному пункті» учні можуть працювати в малих групах, аналізуючи запропоновані ситуації (поведінка в натовпі, у транспорті, під час надзвичайних ситуацій) та обираючи найбільш безпечні моделі поведінки.

Парна робота забезпечує можливість обговорення альтернативних варіантів дій. Зокрема, під час вивчення теми «Соціальна безпека» учні в парах можуть аналізувати ситуації тиску однолітків і пропонувати способи безпечної відмови. Індивідуальні завдання, такі як складання особистого алгоритму дій під час повітряної тривоги або створення пам'ятки «Моя безпечна поведінка», сприяють формуванню відповідальності за власні рішення.

Особливо ефективними є такі форми, як тренінгові заняття, практичні заняття, інтерактивні уроки та заняття з елементами моделювання життєвих ситуацій. Так, у межах теми «Пожежна безпека та евакуація» доцільно проводити практичні заняття з відпрацювання алгоритму евакуації. Під час вивчення теми «Домедична допомога» ефективними є тренінги з відпрацювання базових навичок надання допомоги.

Інтерактивні заняття з моделюванням ситуацій доцільно використовувати під час вивчення тем «Поведінка в умовах воєнного стану» та «Мінна безпека», де учні аналізують змодельовані ситуації та відпрацьовують алгоритми дій. Це дозволяє сформувати готовність до поведінки в реальних умовах ризику.

Доцільним є також використання позакласних форм роботи, зокрема квестів («Безпечне середовище»), навчальних евакуацій та мініпроєктів («Безпечний маршрут до школи»), які сприяють закріпленню знань і формуванню стійких навичок безпечної поведінки.

Таким чином, використання різноманітних форм організації навчання з орієнтацією на практичну діяльність учнів забезпечує ефективне формування навичок безпечної поведінки в учнів 7 класу.

Методи формування навичок безпечної поведінки

Формування навичок безпечної поведінки учнів 7 класу потребує використання таких методів навчання, які забезпечують активну пізнавальну діяльність, сприяють розвитку критичного мислення та формують практичний досвід дій у ситуаціях ризику. У контексті компетентнісного

підходу пріоритетними є інтерактивні та діяльнісні методи, що дозволяють поєднувати засвоєння знань із їх практичним застосуванням.

Одним із найбільш ефективних методів є кейс-метод (ситуаційне навчання), який передбачає аналіз реальних або наближених до реальності життєвих ситуацій. У процесі роботи з кейсом учні визначають проблему, аналізують умови, оцінюють можливі ризики та пропонують варіанти безпечної поведінки. Наприклад, під час вивчення теми «Поведінка в умовах воєнного стану» учням може бути запропонована ситуація: «Ти перебуваєш удома під час повітряної тривоги, але не знаєш, чи потрібно спускатися в укриття». Учні обговорюють можливі варіанти дій, визначають найбезпечніший і аргументують свій вибір. Такий метод сприяє формуванню навичок аналізу, прогнозування та прийняття рішень.

Важливим методом є рольова гра, яка дозволяє учням відтворювати різні соціальні ролі та моделі поведінки в умовах небезпеки. У межах теми «Соціальна безпека» можна організувати рольову гру «Тиск однолітків», де один учень виступає ініціатором ризикованої поведінки, а інший – демонструє способи відмови. У темі «Домедична допомога» рольова гра може передбачати моделювання ситуації надання допомоги постраждалому. Така діяльність формує не лише знання, а й емоційно-поведінковий досвід, що є важливим для закріплення навичок.

Ефективним методом є тренінг, який передбачає систематичне відпрацювання конкретних умінь через виконання практичних вправ. Тренінгові методи доцільно застосовувати під час вивчення тем «Домедична допомога», «Мінна безпека», «Пожежна безпека». Наприклад, учні можуть відпрацьовувати алгоритм дій під час евакуації або правила поведінки при виявленні підозрілого предмета. Особливістю тренінгу є багаторазове повторення дій, що сприяє їх автоматизації та готовності до застосування в реальних умовах.

Не менш важливим є метод моделювання ситуацій, який дозволяє створювати умови, максимально наближені до реальних. Наприклад, під час

вивчення теми «Безпека в населеному пункті» можна змоделювати ситуацію перебування в натовпі або в громадському транспорті, де учні повинні визначити безпечну поведінку. Такий метод сприяє розвитку швидкості реагування та формуванню навичок самоконтролю.

Широкого застосування набуває проєктний метод, який передбачає самостійну або групову діяльність учнів, спрямовану на вирішення практичної проблеми. У межах курсу учні можуть реалізовувати мініпроєкти, наприклад: «Безпечний маршрут до школи», «Правила безпечної поведінки в інтернеті», «Як діяти в надзвичайній ситуації». Проєктна діяльність сприяє розвитку відповідальності, ініціативності, уміння працювати в команді та застосовувати знання в реальних умовах.

Окрім зазначених, доцільно використовувати такі методи, як мозковий штурм, дискусія, аналіз проблемних ситуацій, які сприяють формуванню критичного мислення та здатності аргументовано відстоювати власну позицію. Наприклад, під час обговорення теми «Цифрова безпека» учні можуть дискутувати щодо безпечної поведінки в соціальних мережах або ризиків спілкування з незнайомцями.

Таким чином, використання комплексу інтерактивних методів навчання забезпечує формування не лише знань про безпеку, а й практичних навичок безпечної поведінки, що є необхідною умовою підготовки учнів до життєдіяльності в сучасному суспільстві.

Засоби навчання

Ефективність формування навичок безпечної поведінки учнів 7 класу значною мірою залежить від доцільного добору засобів навчання, які забезпечують наочність, практичну спрямованість та активізацію пізнавальної діяльності учнів. У контексті компетентнісного підходу засоби навчання виконують не лише інформаційну, а й тренувальну, мотиваційну та моделюючу функції, сприяючи переходу від засвоєння знань до формування стійких поведінкових навичок.

До провідних засобів навчання належать наочні матеріали, зокрема плакати, схеми, інфографіка, алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях. Наприклад, під час вивчення теми «Пожежна безпека та евакуація» доцільно використовувати схеми евакуаційних виходів і покрокові інструкції дій, що сприяють візуалізації інформації та її кращому запам’ятовуванню. У темі «Мінна безпека» ефективними є інформаційні плакати із зображеннями небезпечних предметів і правилами поведінки при їх виявленні.

Важливе місце займають дидактичні матеріали, які включають картки із ситуаційними завданнями, чек-листи, алгоритми дій, робочі зошити та роздатковий матеріал. Так, під час опрацювання теми «Поведінка в умовах воєнного стану» учні можуть працювати з картками, що містять опис конкретних ситуацій, або складати власні алгоритми дій, що сприяє формуванню практичних умінь і розвитку самостійності.

Особливого значення набувають мультимедійні засоби навчання, серед яких відеоматеріали, презентації, інтерактивні симуляції та навчальні платформи. Використання відеофрагментів із демонстрацією реальних або змодельованих надзвичайних ситуацій (наприклад, дії під час пожежі або дорожньо-транспортної пригоди) дозволяє учням краще усвідомити можливі наслідки небезпечної поведінки. Інтерактивні презентації та онлайн-ресурси сприяють підвищенню зацікавленості учнів і забезпечують інтерактивність навчального процесу.

До ефективних засобів належать також тренувальні та імітаційні засоби, зокрема манекени для відпрацювання навичок домедичної допомоги, навчальні аптечки, сигнальні пристрої, макети небезпечних предметів. Наприклад, під час вивчення теми «Домедична допомога» використання манекенів дозволяє учням відпрацьовувати практичні навички (накладання пов’язок, переведення постраждалого у стабільне положення), що значно підвищує ефективність навчання.

Важливим засобом є також освітнє середовище як дидактичний ресурс, яке включає «Класи безпеки», навчальні стенди, розмітку евакуаційних

маршрутів, інформаційні куточки. Таке середовище сприяє формуванню навичок безпечної поведінки через постійне візуальне нагадування та можливість практичного застосування знань.

Доцільним є використання цифрових засобів навчання, що дозволяють моделювати різні ситуації ризику, зокрема інтерактивні карти, мобільні додатки з безпеки, онлайн-тести та тренажери. Наприклад, у темі «Цифрова безпека» учні можуть аналізувати реальні приклади шахрайства в мережі або створювати власні рекомендації щодо безпечної поведінки в інтернеті.

Таким чином, комплексне використання різноманітних засобів навчання забезпечує підвищення ефективності формування навичок безпечної поведінки, сприяє розвитку практичних умінь і створює умови для підготовки учнів до дій у реальних життєвих ситуаціях.

2.3. Розробка фрагментів уроків та навчальних завдань із формування безпечної поведінки

Важливою складовою формування навичок безпечної поведінки школярів є практична спрямованість навчання, яка передбачає не лише засвоєння учнями теоретичних знань, а й відпрацювання моделей поведінки у різних життєвих ситуаціях. Саме тому у процесі дослідження було розроблено систему фрагментів уроків і навчальних завдань для учнів 7 класу в межах інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут».

Розроблені матеріали спрямовані на формування в учнів умінь аналізувати небезпечні ситуації, прогнозувати можливі наслідки власних дій, приймати обґрунтовані рішення та діяти відповідально в умовах ризику. Основу методики становлять інтерактивні технології навчання, зокрема кейс-метод, рольові ігри, тренінгові вправи, моделювання ситуацій та проєктна діяльність. Їх використання дозволяє максимально наблизити навчальний процес до реальних життєвих умов і забезпечити активне включення учнів у навчальну діяльність [29].

Добір змісту фрагментів уроків здійснювався відповідно до тем інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут», які мають найбільший потенціал для формування практичних навичок безпечної поведінки, соціальної відповідальності та готовності до дій у надзвичайних ситуаціях.

Фрагмент 1. Урок із використанням кейс-методу

Тема: «Поведінка під час повітряної тривоги»

Метою фрагмента є формування в учнів уміння аналізувати ситуації ризику та приймати безпечні рішення в умовах надзвичайної ситуації.

На початку заняття учням пропонується ситуаційне завдання: *«Ти перебуваєш удома, коли оголошують повітряну тривогу. Батьків немає поруч. Ти чуєш вибухи вдалині. Як ти будеш діяти?»*

Після ознайомлення із ситуацією учні об’єднуються у групи та аналізують можливі ризики, визначають небезпечні дії та складають алгоритм безпечної поведінки. Під час обговорення школярі аргументують власні рішення, пояснюють послідовність дій та визначають можливі наслідки неправильних рішень.

На завершальному етапі проводиться спільне обговорення, у ході якого учні визначають найбільш безпечні моделі поведінки. Такий вид роботи сприяє розвитку критичного мислення, уміння швидко орієнтуватися у складних ситуаціях і приймати відповідальні рішення.

Фрагмент 2. Рольова гра

Тема: «Протидія соціальному тиску»

Метою фрагмента є формування навичок безпечної поведінки у соціальному середовищі та розвиток уміння відстоювати власну позицію.

Учням пропонується ситуація, у якій однолітки схиляють одного з учасників до порушення правил безпеки або до шкідливої поведінки. Між учасниками розподіляються ролі: ініціатор, учень, який має відмовити, та спостерігачі.

Під час гри учень повинен знайти переконливий спосіб відмовитися від небезпечної пропозиції, уникнути конфлікту та зберегти позитивні стосунки

з однолітками. Після завершення вправи проводиться рефлексія, у ході якої обговорюються найбільш ефективні слова, аргументи та поведінкові моделі.

Використання рольової гри дозволяє сформувати навички асертивної поведінки, підвищує впевненість учнів у собі та допомагає підготувати їх до реальних життєвих ситуацій.

Фрагмент 3. Тренінгове заняття

Тема: «Домедична допомога»

Метою заняття є формування базових практичних умінь надання домедичної допомоги.

На першому етапі вчитель демонструє алгоритм дій у разі травмування людини та пояснює основні правила безпечного надання допомоги постраждалому. Після цього учні виконують практичні вправи: відпрацьовують накладання пов’язок, допомогу постраждалому та алгоритм виклику екстрених служб.

Під час взаємоперевірки школярі аналізують правильність виконання дій, а в процесі рефлексії визначають труднощі та способи їх подолання. Практична спрямованість такого заняття сприяє формуванню впевненості у власних діях та готовності до надання допомоги у реальних життєвих ситуаціях.

Фрагмент 4. Моделювання ситуації

Тема: «Мінна безпека»

Метою фрагмента є формування алгоритму безпечної поведінки у разі виявлення підозрілих або вибухонебезпечних предметів.

Учням пропонується змодельована ситуація: *«Ти знайшов невідомий предмет на вулиці».*

Школярі повинні визначити рівень небезпеки, проаналізувати можливі наслідки неправильних дій та скласти алгоритм правильної поведінки. У процесі обговорення учні доходять висновку, що категорично заборонено торкатися невідомих предметів, наближатися до них або переносити їх.

Основними діями мають бути повідомлення дорослих та виклик відповідних служб.

Такі вправи формують відповідальне ставлення до власної безпеки та сприяють виробленню автоматизованих безпечних дій у небезпечних ситуаціях.

Фрагмент 5. Проєктна діяльність

Тема: «Безпечний маршрут до школи»

Метою фрагмента є формування в учнів уміння застосовувати набуті знання у повсякденному житті.

У межах проєкту учні аналізують власний маршрут до школи, визначають потенційно небезпечні ділянки та пропонують шляхи підвищення рівня безпеки. Результатом роботи є створення карти безпечного маршруту, інформаційної пам’ятки або мультимедійної презентації.

Проєктна діяльність сприяє розвитку самостійності, відповідальності та практичного мислення, а також допомагає учням усвідомити значення безпечної поведінки у повсякденному житті.

Отже, розроблені фрагменти уроків і навчальні завдання забезпечують формування навичок безпечної поведінки через активну діяльність учнів, аналіз життєвих ситуацій та відпрацювання практичних умінь. Використання інтерактивних методів навчання дозволяє перевести знання з теоретичного рівня у практичний, що є необхідною умовою підготовки учнів до безпечної життєдіяльності.

РОЗДІЛ 3
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ»

3.1. Організація та методика педагогічного експерименту

Експериментальна перевірка ефективності методики формування навичок безпечної поведінки школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» здійснювалася шляхом проведення педагогічного експерименту. Його метою було визначення впливу запропонованих педагогічних умов, форм, методів і засобів навчання на рівень сформованості навичок безпечної поведінки учнів 7 класу.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі закладу загальної середньої освіти та охоплювала учнів 7-х класів. У педагогічному експерименті брали участь 57 учнів, із яких:

– 7-А клас – контрольний (30 учнів);

– 7-В клас – експериментальний (27 учнів).

Контрольний та експериментальний класи були приблизно однаковими за віком учнів, рівнем навчальних досягнень, особливостями організації освітнього процесу та умовами навчання. Це забезпечило об'єктивність порівняння результатів дослідження. Навчання в обох класах здійснювалося за чинною модельною програмою інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут», однак в експериментальному класі систематично впроваджувалася розроблена методика формування навичок безпечної поведінки.

Педагогічний експеримент проводився у три взаємопов'язані етапи:

– констатувальний;

– формувальний;

– контрольний.

На констатувальному етапі дослідження здійснювалося визначення початкового рівня сформованості навичок безпечної поведінки учнів контрольного та експериментального класів. Основним завданням цього етапу було виявлення вихідного стану досліджуваної проблеми, визначення рівнів сформованості окремих компонентів безпечної поведінки, а також встановлення готовності учнів до безпечної життєдіяльності в різних ситуаціях.

Формувальний етап передбачав упровадження в освітній процес експериментального класу спеціально розробленої методики формування навичок безпечної поведінки. Методика ґрунтувалася на визначених у другому розділі педагогічних умовах і включала:

– використання кейс-методу та ситуаційного навчання;

– застосування інтерактивних технологій;

– проведення рольових ігор і тренінгових занять;

– використання проєктних методів;

– залучення учнів до практичних завдань і вправ.

Особлива увага приділялася створенню безпечного психологічного середовища, розвитку критичного мислення, формуванню відповідального ставлення до власного життя і здоров’я, а також відпрацюванню алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях.

У контрольному класі навчання здійснювалося традиційно, без цілеспрямованого впровадження спеціально розробленої методики.

Контрольний етап експерименту був спрямований на повторне визначення рівнів сформованості навичок безпечної поведінки учнів та порівняння отриманих результатів у контрольному й експериментальному класах. Це дозволило встановити ефективність запропонованої методики та визначити динаміку змін у сформованості відповідних навичок.

Для оцінювання рівня сформованості навичок безпечної поведінки було визначено три основні компоненти:

– мотиваційно-ціннісний;

– когнітивний;

– поведінково-діяльнісний.

Мотиваційно-ціннісний компонент характеризував ставлення учнів до власного здоров'я та безпеки, усвідомлення значущості безпечної поведінки, рівень сформованості внутрішньої мотивації до дотримання правил безпеки.

Когнітивний компонент охоплював систему знань учнів про види небезпек, правила безпечної поведінки, алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях, основи цифрової, соціальної та побутової безпеки.

Поведінково-діяльнісний компонент визначав сформованість практичних умінь і навичок безпечної поведінки, здатність учнів застосовувати знання в конкретних життєвих ситуаціях, приймати рішення та діяти відповідно до умов ризику.

Для діагностики рівнів сформованості зазначених компонентів використовувалися такі методи дослідження:

– анкетування;

– тестування;

– педагогічне спостереження;

– аналіз ситуаційних завдань;

– бесіди з учнями;

– аналіз результатів навчальної діяльності.

Зокрема, мотиваційно-ціннісний компонент визначався за допомогою анкетування та бесід, когнітивний – шляхом тестування, а поведінково-діяльнісний – через виконання ситуаційних завдань і практичних вправ.

Відповідно до визначених критеріїв було виокремлено три рівні сформованості навичок безпечної поведінки:

– високий;

– середній;

– низький.

Високий рівень характеризувався стійкою мотивацією до безпечної поведінки, ґрунтовними знаннями про правила безпеки та здатністю самостійно й правильно діяти в різних життєвих ситуаціях.

Середній рівень визначався достатнім рівнем знань і загальним розумінням необхідності безпечної поведінки, однак учні потребували допомоги або додаткових пояснень під час аналізу складних ситуацій.

Низький рівень характеризувався фрагментарними знаннями, недостатньою мотивацією до дотримання правил безпеки та невмінням застосовувати знання на практиці.

Отже, організація педагогічного експерименту забезпечила можливість комплексного дослідження процесу формування навичок безпечної поведінки школярів та створила підґрунтя для подальшого аналізу ефективності запропонованої методики.

3.2. Констатувальний етап дослідження та його результати

Констатувальний етап педагогічного експерименту був спрямований на визначення вихідного рівня сформованості навичок безпечної поведінки учнів 7-А (контрольний клас) та 7-В (експериментальний клас). Основною метою цього етапу було встановлення початкових показників розвитку мотиваційно-ціннісного, когнітивного та поведінково-діяльнісного компонентів безпечної поведінки, а також перевірка однорідності досліджуваних груп перед упровадженням розробленої методики формування навичок безпечної поведінки.

Оцінювання здійснювалося відповідно до визначених у підрозділі 3.1 критеріїв із використанням комплексу діагностичних методів:

– анкетування;

– тестування;

– ситуативні завдання;

– педагогічне спостереження.

Аналіз мотиваційно-ціннісного компонента

Результати анкетування засвідчили, що в обох класах переважає середній рівень сформованості мотивації до безпечної поведінки, що свідчить про наявність у більшості учнів загального усвідомлення цінності власного життя і здоров’я, однак недостатню сформованість стійких внутрішніх мотивів до дотримання правил безпеки в повсякденному житті.

У контрольному класі (30 учнів) високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента виявлено у 20,0% учнів (6 осіб), середній рівень – у 53,3% (16 учнів), тоді як низький рівень становить 26,7% (8 учнів).

В експериментальному класі (27 учнів) високий рівень мають 18,5% учнів (5 осіб), середній рівень – 55,6% (15 учнів), а низький рівень становить 25,9% (7 учнів).

Отримані результати свідчать про відсутність суттєвих відмінностей між контрольним та експериментальним класами на початковому етапі дослідження, що підтверджує їхню однорідність і забезпечує об’єктивність подальшого експериментального впливу.

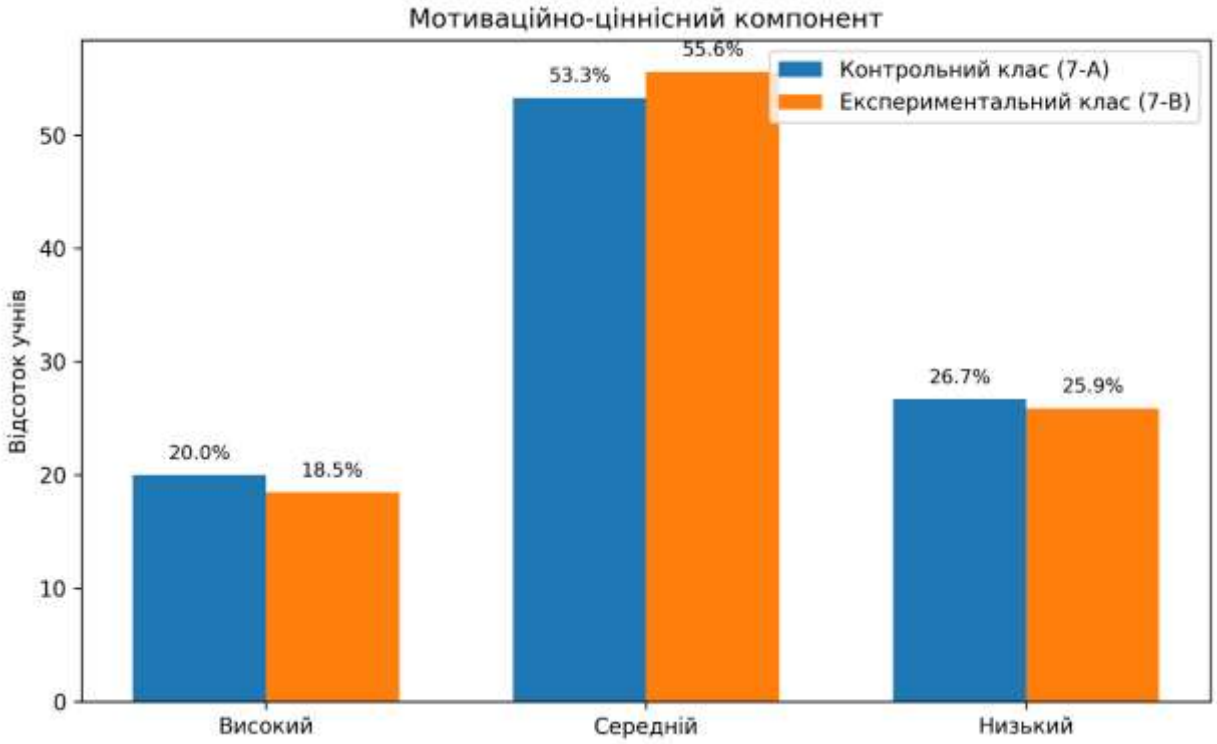

Рис. 3.1. Рівні сформованості мотиваційно-ціннісного компонента

Отримані результати свідчать про домінування середнього рівня сформованості мотивації до безпечної поведінки в обох класах. Це вказує на те, що більшість учнів усвідомлюють необхідність дотримання правил безпеки, однак їхнє ставлення до власної безпеки часто має ситуативний характер. Частина школярів не завжди готова прогнозувати наслідки власних дій або демонструє недостатньо відповідальне ставлення до ризикованих ситуацій. Подібність показників контрольного та експериментального класів підтверджує вихідну однорідність груп.

Аналіз когнітивного компонента

Результати тестування показали, що учні загалом володіють базовими знаннями про правила безпечної поведінки, однак ці знання мають переважно репродуктивний характер і не завжди можуть бути застосовані в нестандартних життєвих ситуаціях.

У контрольному класі високий рівень сформованості когнітивного компонента виявлено у 20,0% учнів (6 осіб), середній рівень – у 50,0% (15 учнів), тоді як низький рівень становить 30,0% (9 учнів).

В експериментальному класі високий рівень мають 18,5% учнів (5 осіб), середній – 51,9% (14 учнів), а низький рівень становить 29,6% (8 учнів).

Порівняння отриманих результатів свідчить про близькість показників у контрольному та експериментальному класах, що підтверджує їхню однорідність на початковому етапі дослідження. Водночас значна частка учнів із середнім і низьким рівнями вказує на недостатню сформованість системних знань про безпечну поведінку та труднощі у застосуванні знань на практиці.

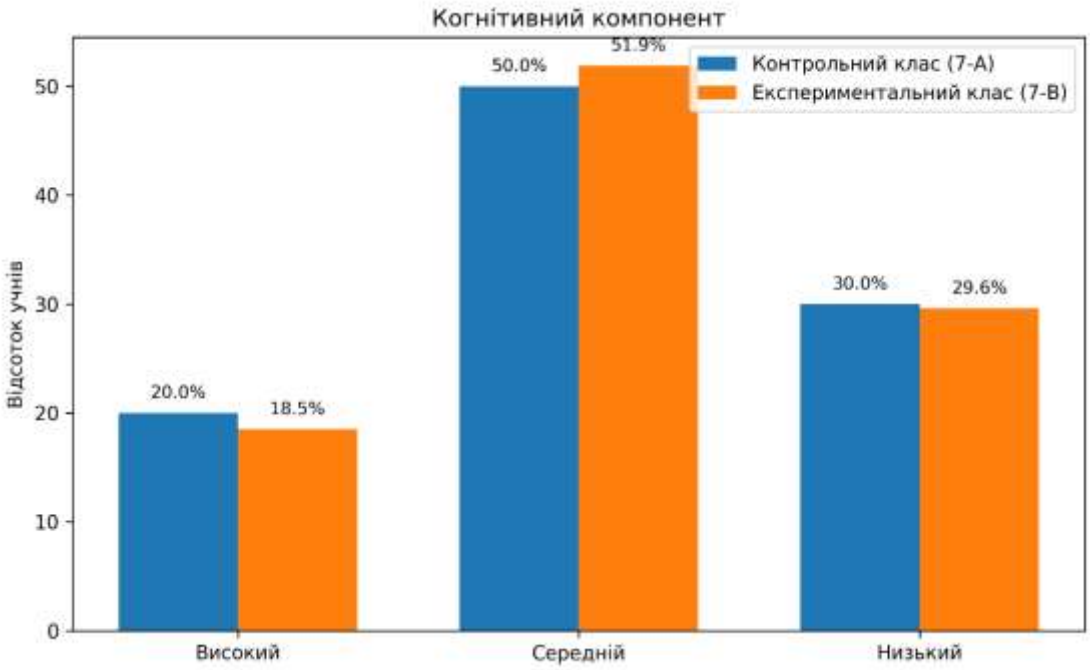

Рис. 3.2. Рівні сформованості когнітивного компонента

Аналіз результатів свідчить, що значна частина учнів має середній рівень знань, який проявляється у здатності відтворювати окремі правила безпеки, однак недостатній готовності до їх самостійного застосування в реальних або змодельованих ситуаціях. Особливі труднощі в учнів викликали завдання, пов’язані з поведінкою в умовах надзвичайних ситуацій, цифровою безпекою та алгоритмами дій під час повітряної тривоги.

Аналіз поведінково-діяльнісного компонента

Результати виконання ситуативних завдань показали, що значна частина учнів відчуває труднощі під час аналізу ризикованих ситуацій та

вибору безпечної моделі поведінки, що свідчить про недостатній рівень сформованості практичних навичок безпечної поведінки.

У контрольному класі високий рівень сформованості поведінково-діяльнісного компонента виявлено у 16,7% учнів (5 осіб), середній рівень – у 56,6% (17 учнів), тоді як низький рівень становить 26,7% (8 учнів).

В експериментальному класі високий рівень мають 18,5% учнів (5 осіб), середній рівень – 51,9% (14 учнів), а низький рівень становить 29,6% (8 учнів).

Порівняльний аналіз отриманих результатів свідчить про близькість показників у контрольному та експериментальному класах, що підтверджує їхню однорідність на початковому етапі дослідження. Водночас значна частка учнів із середнім і низьким рівнями засвідчує недостатню сформованість умінь самостійно аналізувати небезпечні ситуації, прогнозувати наслідки власних дій та приймати обґрунтовані рішення.

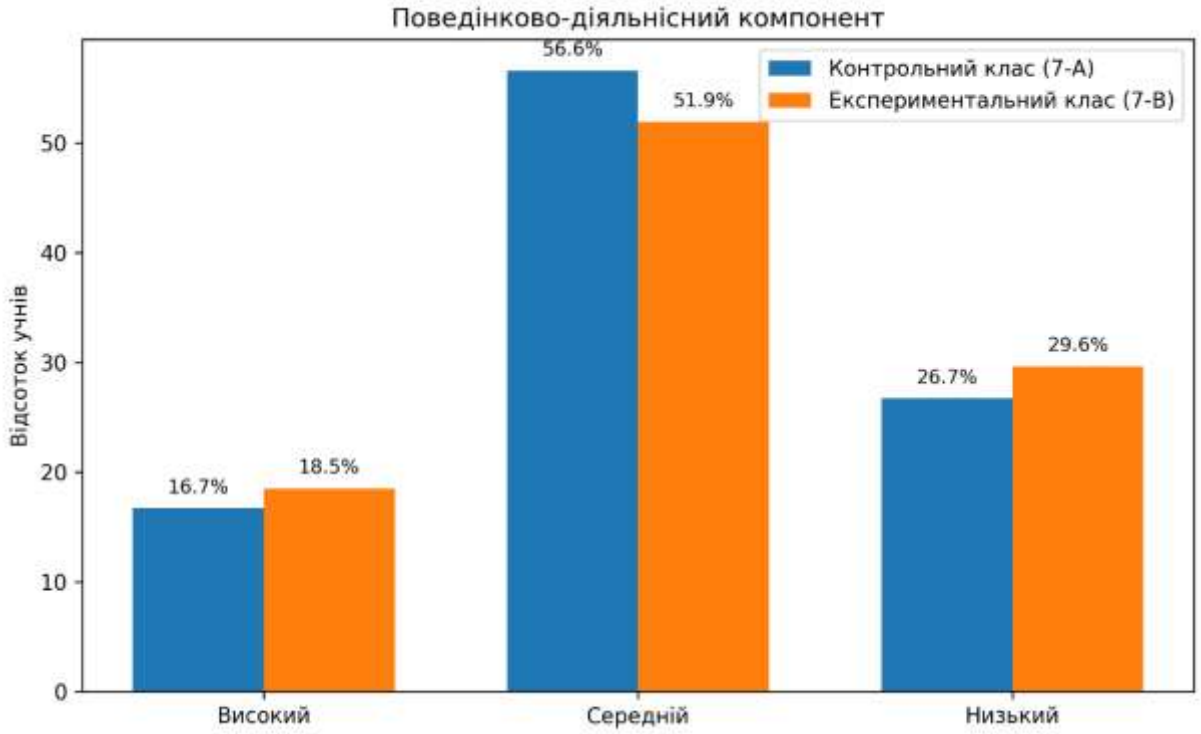

Рис. 3.3. Рівні сформованості поведінково-діяльнісного компонента

Отримані дані свідчать про переважання середнього рівня сформованості практичних навичок безпечної поведінки, що характеризується здатністю виконувати завдання за зразком, але труднощами під час самостійного прийняття рішень у нестандартних ситуаціях. Частина учнів демонструвала невпевненість у виборі алгоритму дій та недостатню готовність до поведінки в умовах ризику.

Узагальнення результатів констатувального етапу дослідження дає підстави стверджувати, що в обох класах переважає середній рівень сформованості навичок безпечної поведінки. Водночас виявлена значна частка учнів із низьким рівнем свідчить про недостатню сформованість мотивації до безпечної поведінки, фрагментарність знань та обмеженість практичних умінь щодо дій у ситуаціях небезпеки.

Порівняльний аналіз показників контрольного та експериментального класів підтвердив їхню вихідну однорідність, що забезпечує коректність подальшого експериментального дослідження та об’єктивність оцінювання його результатів.

Разом із тим отримані результати засвідчили суперечність між наявними знаннями учнів про правила безпечної поведінки та їхньою готовністю застосовувати ці знання у практичній діяльності. Це актуалізує необхідність упровадження спеціально розробленої методики формування навичок безпечної поведінки, спрямованої на розвиток не лише знань, а й практичних умінь, відповідального ставлення до власної безпеки та готовності діяти в умовах ризику.

3.3. Контрольний етап дослідження та його результати

Контрольний етап педагогічного експерименту був спрямований на визначення рівня сформованості навичок безпечної поведінки учнів після впровадження розробленої методики в навчальний процес експериментального класу. Основною метою цього етапу було виявлення

динаміки змін у мотиваційно-ціннісному, когнітивному та поведінково-діяльнісному компонентах, а також порівняння результатів контрольного та експериментального класів.

Для забезпечення об’єктивності результатів повторна діагностика проводилася з використанням тих самих методів, що й на констатувальному етапі, а саме:

– анкетування;

– тестування;

– ситуативні завдання;

– педагогічне спостереження.

Аналіз мотиваційно-ціннісного компонента

Результати повторного анкетування засвідчили позитивну динаміку у формуванні мотивації до безпечної поведінки, особливо в учнів експериментального класу.

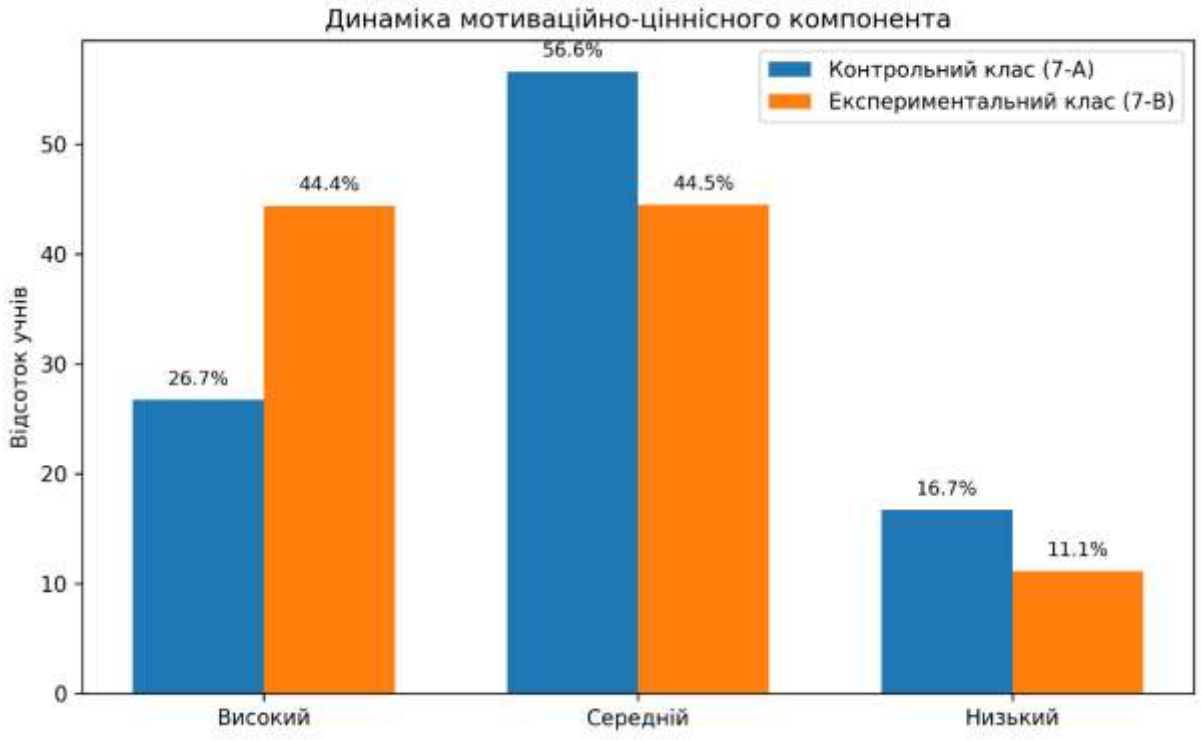

Рис. 3.4. Динаміка рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного компонента

У контрольному класі спостерігаються незначні зміни: високий рівень зріс до 26,7% (8 учнів), середній становить 56,6% (17 учнів), а низький рівень зменшився до 16,7% (5 учнів).

В експериментальному класі зміни є більш вираженими: високий рівень зріс до 44,4% (12 учнів), середній становить 44,5% (12 учнів), тоді як низький рівень зменшився до 11,1% (3 учні).

Отримані результати свідчать про суттєве зростання внутрішньої мотивації учнів експериментального класу до дотримання правил безпечної поведінки, що можна пояснити активним використанням інтерактивних методів, ситуаційного моделювання та практичних вправ, які підвищували зацікавленість учнів і забезпечували їх активне включення в освітній процес.

Аналіз когнітивного компонента

Результати повторного тестування показали покращення рівня знань учнів в обох класах, проте більш виражена позитивна динаміка спостерігається в експериментальному класі.

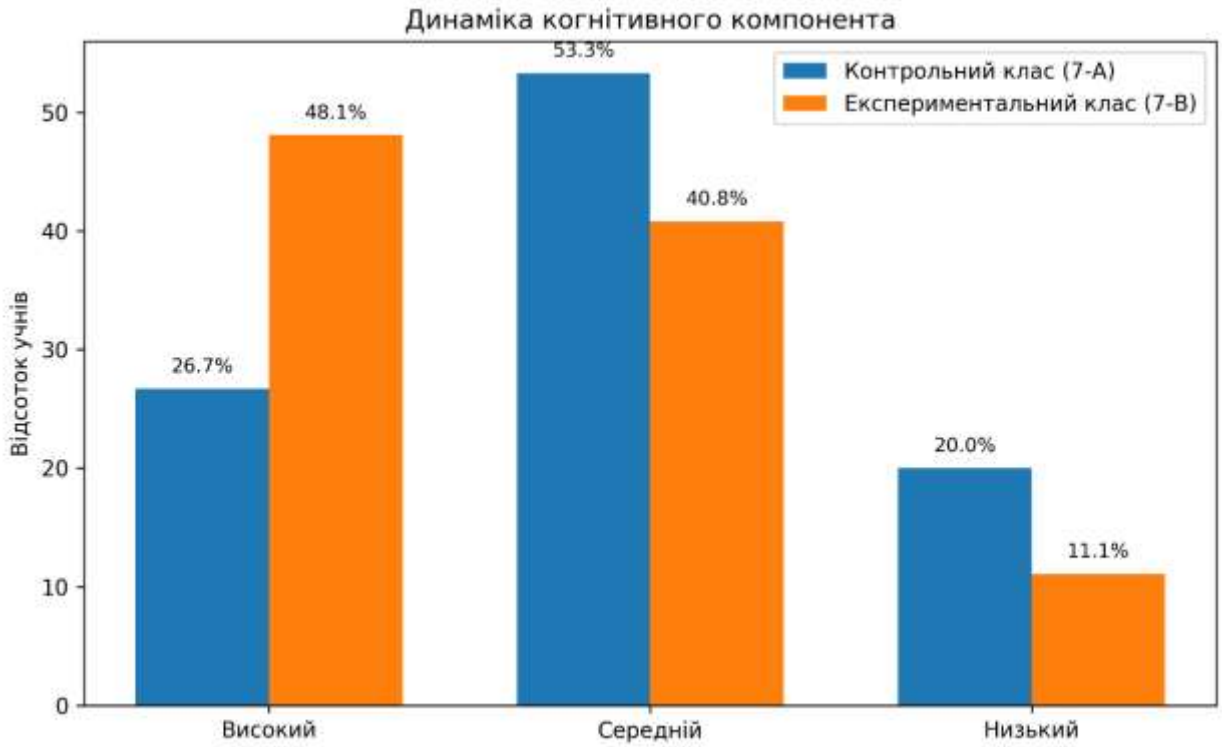

Рис. 3.5. Динаміка рівнів сформованості когнітивного компонента

У контрольному класі високий рівень сформованості когнітивного компонента зріс до 26,7% (8 учнів), середній становить 53,3% (16 учнів), а низький рівень зменшився до 20,0% (6 учнів).

В експериментальному класі високий рівень досяг 48,1% (13 учнів), середній – 40,8% (11 учнів), а низький рівень знизився до 11,1% (3 учні).

Таким чином, в учнів експериментального класу сформувалися більш глибокі та системні знання щодо правил безпечної поведінки, алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях, цифрової безпеки та способів уникнення ризикованих ситуацій. Учні почали більш упевнено застосовувати отримані знання під час аналізу практичних завдань і змодельованих життєвих ситуацій.

Аналіз поведінково-діяльнісного компонента

Результати виконання ситуативних завдань показали, що учні експериментального класу значно краще справляються із завданнями, які потребують прийняття рішень у змодельованих ситуаціях ризику.

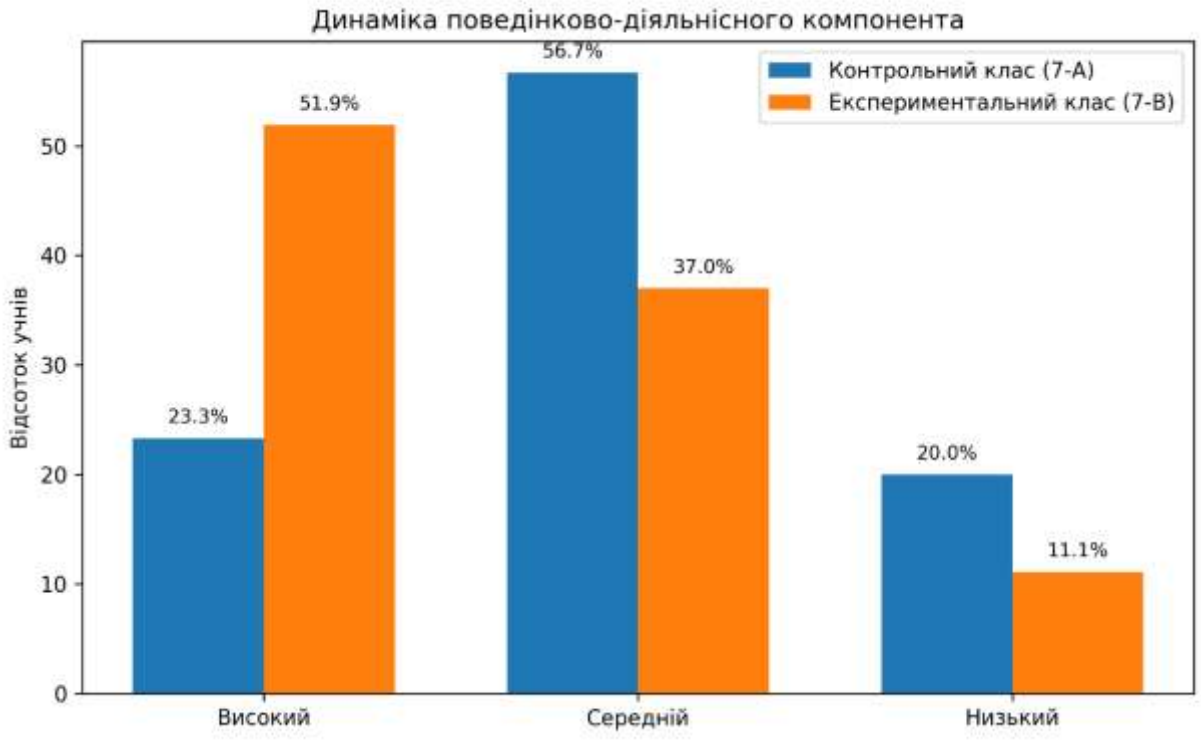

Рис. 3.6. Динаміка рівнів сформованості поведінково-діяльнісного компонента

У контрольному класі високий рівень сформованості поведінково-діяльнісного компонента зріс до 23,3% (7 учнів), середній становить 56,7% (17 учнів), а низький рівень зменшився до 20,0% (6 учнів).

В експериментальному класі високий рівень досяг 51,9% (14 учнів), середній становить 37,0% (10 учнів), а низький рівень зменшився до 11,1% (3 учні).

Таким чином, в учнів експериментального класу спостерігається суттєве зростання рівня сформованості практичних навичок безпечної поведінки, що проявляється у здатності самостійно аналізувати небезпечні ситуації, прогнозувати можливі наслідки та обирати безпечні моделі поведінки. Учні стали більш упевнено діяти під час виконання ситуаційних завдань, демонстрували готовність приймати рішення та застосовувати набуті знання у практичній діяльності.

Узагальнення результатів контрольного етапу дослідження засвідчило, що в обох класах відбулися позитивні зміни, проте їх характер і вираженість суттєво відрізняються. У контрольному класі покращення мають незначний характер і пояснюються природним перебігом навчального процесу та поступовим накопиченням знань учнів.

Водночас в експериментальному класі спостерігається чітко виражена позитивна динаміка за всіма досліджуваними компонентами: значно зростає частка учнів із високим рівнем сформованості навичок безпечної поведінки та помітно зменшується кількість учнів із низьким рівнем.

Отримані результати дозволяють зробити висновок про ефективність упровадження розробленої методики формування навичок безпечної поведінки в процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут», оскільки її використання забезпечує не лише підвищення мотивації учнів, а й сприяє формуванню системних знань і розвитку практичних умінь діяти в умовах ризику та небезпеки.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі роботи було здійснено експериментальну перевірку ефективності методики формування навичок безпечної поведінки учнів 7 класу в процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут».

На констатувальному етапі дослідження встановлено, що в обох класах переважає середній рівень сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного та поведінково-діяльнісного компонентів безпечної поведінки. Також було виявлено значну частку учнів із низьким рівнем сформованості досліджуваних компонентів, що свідчить про недостатню мотивацію до безпечної поведінки, фрагментарність знань та обмеженість практичних умінь щодо дій у ситуаціях ризику. Отримані результати підтвердили однорідність контрольного та експериментального класів, що забезпечило об'єктивність подальшого педагогічного експерименту.

У процесі формувального етапу в експериментальному класі було впроваджено розроблену методику формування навичок безпечної поведінки, яка передбачала використання інтерактивних методів навчання, ситуаційного моделювання, рольових ігор, кейс-методу, практичних вправ та ситуативних завдань. Особлива увага приділялася розвитку в учнів умінь аналізувати небезпечні ситуації, прогнозувати наслідки власних дій та приймати обґрунтовані рішення.

Результати контрольного етапу дослідження засвідчили наявність позитивної динаміки в обох класах, проте значно більш виражені зміни спостерігаються в експериментальному класі. Зокрема, зафіксовано суттєве зростання частки учнів із високим рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного та поведінково-діяльнісного компонентів, а також значне зменшення кількості учнів із низьким рівнем.

Найбільш помітні зміни відбулися у поведінково-діяльнісному компоненті, що проявилося у підвищенні здатності учнів самостійно аналізувати ризиковані ситуації, прогнозувати можливі наслідки та обирати

безпечні моделі поведінки. Водночас спостерігалося зростання внутрішньої мотивації до дотримання правил безпеки та покращення рівня знань щодо безпечної поведінки в різних життєвих ситуаціях.

Отримані результати підтверджують гіпотезу дослідження та свідчать про ефективність упровадження розробленої методики формування навичок безпечної поведінки учнів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут». Використання інтерактивних і практико-орієнтованих методів навчання сприяє підвищенню навчальної мотивації, формуванню системних знань і розвитку практичних умінь безпечної поведінки.

Таким чином, результати експериментального дослідження доводять доцільність і ефективність використання запропонованої методики в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти з метою формування навичок безпечної поведінки школярів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов формування навичок безпечної поведінки школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут».

У результаті аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури встановлено, що проблема формування навичок безпечної поведінки є надзвичайно актуальною в умовах сучасних суспільних викликів. З'ясовано, що безпечна поведінка розглядається як інтегративне утворення особистості, яке поєднує систему знань, цінностей, мотивів, умінь і практичного досвіду, спрямованих на збереження життя, здоров'я та безпечну взаємодію з навколишнім середовищем. Визначено, що структура безпечної поведінки включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний та поведінково-діяльнісний компоненти, які взаємопов'язані між собою та забезпечують цілісність формування відповідних навичок.

У ході дослідження доведено, що формування навичок безпечної поведінки є важливим складником здоров'язбережувальної компетентності учнів та одним із пріоритетних завдань інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут». Встановлено, що ефективність цього процесу значною мірою залежить від урахування вікових особливостей школярів, розвитку їхньої мотивації, створення безпечного освітнього середовища та використання практико-орієнтованих методів навчання.

На основі теоретичного аналізу визначено та обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування навичок безпечної поведінки школярів, серед яких: використання ситуаційного та контекстного навчання, упровадження інтерактивних ігрових технологій, формування внутрішньої мотивації до безпечної поведінки, створення безпечного освітнього середовища, забезпечення міжпредметної інтеграції та партнерської взаємодії між школою, сім'єю та соціальними інституціями.

У роботі розроблено методику формування навичок безпечної поведінки учнів 7 класу, яка ґрунтується на використанні інтерактивних форм і методів навчання: рольових ігор, кейс-методу, моделювання життєвих ситуацій, тренінгових вправ, проєктної діяльності та ситуаційних завдань. Визначено найбільш ефективні засоби навчання, спрямовані на формування практичних умінь і готовності учнів діяти в умовах ризику.

Експериментальна перевірка ефективності запропонованої методики підтвердила її результативність. На констатувальному етапі дослідження встановлено, що в учнів контрольного та експериментального класів переважає середній рівень сформованості навичок безпечної поведінки, а також наявна значна частка учнів із низьким рівнем сформованості мотивації, знань і практичних умінь щодо дій у небезпечних ситуаціях.

Результати контрольного етапу дослідження засвідчили позитивну динаміку в обох класах, проте найбільш суттєві зміни відбулися в експериментальному класі, де систематично впроваджувалася розроблена методика. Установлено зростання кількості учнів із високим рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного та поведінково-діяльнісного компонентів, а також зменшення частки учнів із низьким рівнем. Найбільш виражені позитивні зміни зафіксовано у поведінково-діяльнісному компоненті, що свідчить про підвищення здатності учнів аналізувати ризиковані ситуації, прогнозувати наслідки та обирати безпечні моделі поведінки.

Отримані результати підтвердили гіпотезу дослідження та довели ефективність упровадження розробленої методики формування навичок безпечної поведінки школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут».

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання розроблених фрагментів уроків, ситуаційних завдань, інтерактивних вправ і методичних рекомендацій у діяльності вчителів закладів загальної середньої освіти з метою підвищення рівня сформованості навичок безпечної поведінки учнів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні методики формування навичок безпечної поведінки учнів різних вікових категорій, вивченні особливостей формування цифрової та психологічної безпеки школярів, а також у дослідженні можливостей використання цифрових технологій та змішаного навчання в системі безпекової освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башавець Н. А. Формування здоров’язбережувальної компетентності майбутніх фахівців : монографія. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2015. 396 с.

2. Башавець Н. А. Здоров’язбережувальні технології в освітньому процесі : навч. посіб. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2018. 196 с.

3. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

4. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.

5. Бібік Н. М. Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ : Літера ЛТД, 2021. 208 с.

6. Білокінь Н. І. Формування культури безпечної поведінки підлітків. Педагогічні науки. 2020. № 91. С. 56–61.

7. Бойченко Т. Є. Основи здоров’я : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2015. 192 с.

8. Воронцова Т. В. Розвиток життєвих навичок школярів у контексті Нової української школи. Основи здоров’я. 2020. № 2. С. 2–7.

9. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Основи здоров’я : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Алатон, 2020. 240 с.

10. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Хоменко О. Л. Формування життєвих навичок у школярів : навч.-метод. посіб. Київ : Алатон, 2017. 256 с.

11. Гнатюк О. М. Формування безпечної поведінки підлітків у сучасному освітньому середовищі. Педагогічний альманах. 2021. № 49. С. 112–118.

12. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

13. Грищенко М. С. Безпечна поведінка школярів як педагогічна проблема. Молодий вчений. 2021. № 5. С. 210–214.

14. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: Верховна Рада України (дата звернення: 18.05.2026).

15. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. 367 с.

16. Жук Ю. О. Компетентнісний підхід у шкільній освіті. Біологія і хімія в рідній школі. 2019. № 4. С. 2–6.

17. Забродський М. М. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 104 с.

18. Здоров’я, безпека та добробут. 5–6 класи (інтегрований курс) : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / Т. Воронцова та ін. URL: Міністерство освіти і науки України (дата звернення: 18.05.2026).

19. Здоров’я, безпека та добробут. 7–9 класи (інтегрований курс) : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / Н. І. Гущина, І. П. Василашко. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ МОН України від 16.08.2023 № 1001). URL: Міністерство освіти і науки України (дата звернення: 18.05.2026).

20. Карпенко З. С. Основи психолого-педагогічної діагностики : навч. посіб. Івано-Франківськ : Плай, 2002. 160 с.

21. Киричук О. В. Основи психології : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 632 с.

22. Кондрашова Л. В. Процес формування відповідальної поведінки учнів у сучасній школі. Рідна школа. 2017. № 7–8. С. 15–20.

23. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Київ : Грамота, 2005. 448 с.

24. Локшина О. І. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації. Київ : Педагогічна думка, 2014. 112 с.

25. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 272 с.

26. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. URL: Міністерство освіти і науки України (дата звернення: 18.05.2026).

27. Омельяненко С. В. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 415 с.

28. Пахомов О. Є. Екологічна безпека : навч. посіб. Дніпро : Нова ідеологія, 2012. 320 с.

29. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

30. Пономаренко В. С. Формування безпечної поведінки школярів у процесі розвитку життєвих навичок. Основи здоров'я. 2019. № 6. С. 14–18.

31. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: Верховна Рада України (дата звернення: 18.05.2026).

32. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

33. Сапожніков В. В. Психологія безпечної поведінки особистості : монографія. Харків : Право, 2020. 280 с.

34. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2006. 259 с.

35. Сущенко Л. П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. Запоріжжя : ЗДУ, 1999. 308 с.

36. Топузов О. М. Компетентнісний підхід у сучасній шкільній освіті. Рідна школа. 2018. № 11–12. С. 3–8.

37. Ушакова І. М. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 320 с.

38. Хоменко О. Л. Формування життєвих навичок учнів у процесі вивчення основ здоров'я. Основи здоров'я. 2018. № 10. С. 5–9.

39. Шиян О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Львів : ЛОІППО, 2011. 96 с.

40. Ярошенко О. Г. Методика навчання біології : навч. посіб. Київ : Генеза, 2016. 312 с.